

Szentpéter Péter

TEREMTÉS, EMBERISÉG ÉS NEMZET

SZÜKSÉGÜNK VAN-E MÉG A NEMZETRE?

A jelenlegi migrációs válság, az Európai Unió és tagállamai vezetőinek különböző, sokszor a válságot a maga valós méretében felfogni nem akaró reakciói különösen is aktuálissá tették nép, nemzet és emberiség viszonyának kérdését. Közben már jó ideje folyik a vita arról, hogy milyen mértékig engedhető meg a központosítás, kinek és miért lenne jó egy Európai Egyesült Államok (USE).¹ Az alábbiakban bemutatjuk, hogy a nép, nemzet történelmi képződmény, ezért aligha fogható fel teremtési rendként. Ugyanez fokozottan igaz a nemzetállamra. Ezt Luther kétféle kormányzásról szóló tanításának mai értelmezésénél is figyelembe kell vennünk. Ugyanakkor a jó kormányzás, mint Luthernél is, Isten gondviselésének rendjéhez tartozik. A gondviselő Isten ugyanaz, aki Krisztusban megbékéltette magát a világgal. Végül arról ejtünk néhány szót, hogy a nemzet, nemzetünk a jelen világban identitásunk része. Ezt a részt is, mint mindegyiket, helyén kell kezelnünk.

Történelem és nemzet

Az 1989–90-es rendszerváltoztatással, a berlini fal leomlásával, majd az EU bővítésével és jelenlegi, minden korábbinál sokkal fenyegetőbbnek tűnő válságával kiéleződött a kérdés: mi a nép, a nemzet? Fontosak-e még a nemzetállamok? Annyi bajt hozott már Európára a nacionalizmus, hogy a nemzetet csírájában el kell fojtani?²

¹ Az Európai Egyesült Államok gondolata legkonkrétabban Victor Hugótól származik, aki 1849-ben vetette fel a párizsi világ-békekonferencián. Lásd: READING 2012. Vö. SZENTPÉTER 2012, 78. k.

² A Tóth Károly nyugalmazott dunamelléki református püspök (1931–2014) által 1991-ben alapított, az elmúlt év végével támogatás híján megszűnt Ökumenikus Tanulmányi Központ tanulmányi füzetei többször is foglalkoztak nép, nemzet, állam és egyház, továbbá az európai integráció viszonyának kérdéseivel: *Az egyházak és a nacionalizmus*. Budapest, 1992. (ÖTF 3.); *Vallás és egyház a rendszerváltozás után Magyarországon*. Budapest, 1993. (ÖTF 6.); *Vallás és politika a 21. század elején*. Budapest, 2001. (ÖTF 17.); *A magyar egyházak és uniós csatlakozásunk – Európa lelkét akarjuk* (ÖTF 18.); Walter E. Pilgrim: *Kényelmetlen szomszédok? Jézus és az apostolok az egyház-állam*

Bár a *natio*, *nationes* a késő antik korban is előfordul, és a középkorban is szerepet játszik, kulcsfogalommá a 18. században lett, a nemzeti mozgalmak és a nemzetállamok felemelkedésével. A mai állami és kulturális környezet nem érthető a nemzet fogalma nélkül. Ezt még azoknak is el kell ismerniük, akik számára a nemzet és a nemzettudat fogalma meghaladottnak és elutasítandónak tűnik.³

Európában a 18. században kétféle nemzetfogalom alakult ki. Friedrich Meinecke ezeket államnemzetnek és kultúrnemzetnek nevezte.⁴ Franciaországban a kifejezés pusztán politikai értelmet kapott. A nemzet az állam és az állam népének szinonimája lett. A nemzet politikai és hitvallásos közösség volt, amely szabadságban és önrendelkezéssel akart élni, és ennek megfelelő rendet alkotott. Az állami szuverenitás letéteményese, és identitását az emberi és polgári jogok nyilatkozatában találta meg.⁵ Hasonló folyamat játszódott le az USA-ban. A telepesek múltjukat maguk mögött hagyva amerikaiként éltek tovább, és kialakították a megfelelő demokratikus intézményeket. A politikai akarat alkotta meg a nemzetet, tekintet nélkül az etnikai és kulturális különbségekre. Németországban ezzel szemben a nemzet szellemi-kulturális egységként alakult ki, a nyelv, a származás, a történelem és a kultúra adottságain tájékozódva. Johann Gottfried Herder kollektív egyéneknek tekintette a nemzeteket, amelyek szervesen fejlődnek, mint a növények és az állatok.⁶

A szerzők szerint azonban a fenti fogalmak messzemenően elméleti konstrukciókon nyugszanak. Franciaország és az USA esetében jogos a kérdés, hogy az állítólagos népakarat valóban minden embert magában foglalt-e az adott területen.

viszonyról. Ford. Kiss Emil et al. (ÖTF 20.); Johannes Rau: *A Biblia és a politikus.* Ford. Tóth Károly. (ÖTF 21.); végül az ÖTK utolsó, 23. füzet: *A Trianon-seb gyógyulása felé*, 2012.

³ *Nation im Widerspruch* 1999, 25. o.

⁴ MEINECKE 1928, 3. o. (Az első kiadás 1907 végén.) Mindjárt az első fejezetben megjegyzi, hogy minden fenntartás ellenére így lehet felosztani a nemzeteket.

⁵ Ehhez lásd RING 2004, 25. o. Gyakori kérdés, hogy a 18. században a még általánosan elterjedt etnocentrikus látásmódból miért alakult ki az egyik helyen „államnemzet”, a másikon „kultúrnemzet”. A kérdés azonban meg is fordítható. „Mivel a nemzetnek mint »azonos eredetű, azonos nyelvű és kultúrájú, egyenlő jogokkal bíró közösségnek« a felfogása sokkal elterjedtebb a világban (még az Enciklopédia első két kiadásában is így szerepelt), az is felvethető, hogy a nyugati típusú fejlődés, azaz az államnemzet kialakulása a »speciális«, ami eltér a nemzetté válás egyetemes történelmi útjától. Ebben az esetben a kutatóknak nem a közép- és kelet-európai nemzetek fejlődésének devianciáján kell töprengeniük, hanem azokon a sajátos történelmi és kulturális feltételeken, amelyek között az államnemzetek kialakulása kivételesen lehetővé vált.”

⁶ *Nation im Widerspruch* 1999, 25. o. Herder szerint „minden nemzetet (...) a maga helyén kell vizsgálni...” Hívja az olvasót „abba a nagy kertbe, ahová a népek tartoznak, ahol növényként tenyésznek, ahol minden hozzájuk tartozik, a levegő, a föld, a víz, a nap, a fény, sőt a hernyó is, amely rajtuk kúszik, és a féreg, amely szétrágja őket. A természet arra törekedett, hogy mint minden organizáció, a sokoldalú emberiség is élő háztartás legyen.” HERDER 1978, 565. o. Kiem. az eredetiben.

Valójában a politikai elit határozta meg az akaratot és hozott döntéseket –, tegyük hozzá, ahogyan ma is.

Ami pedig a nemzet természetes adottságait illeti, ezek sem olyan egyértelműek. A legtöbb modern nagy nép – de sok kis nép is – heterogén elemekből állt össze. A közös terület, nyelv, kultúra és vallás sem kezdettől fogva adott, hanem történelmi képződmény. Némiképp karikírozva: „Keletkezésekor a nemzet maga határozza meg azokat a jellemzőket, amelyek őt meghatározzák.”⁷

Azt, hogy a nép, nemzet, etnikum, „faj” mennyire történelmi képződmény, a mai szakirodalom nem győzi hangsúlyozni. Eriksen alpműnek számító könyvében az etnicitás fogalmából indul ki, és azt magyarázza. Bár a hétköznapi nyelvhasználatban még ma is a „kisebbségi kérdés” és a „faji viszonyok” jelentéskörére utal, a szociálintropológiában „mind a saját, mind a mások megítélése szerint kulturálisan különböző csoportok közötti kapcsolatokra vonatkozik”. Igaz, hogy elsősorban a nemzet alatti egységeket, különböző értelemben vett kisebbségeket tárgyalják a fogalom kapcsán. De a többségi vagy domináns csoportok is legalább annyira etnikaiak, mint a kisebbségek.⁸ Ugyanakkor fontos különbséget tenni az etnikai és az etnicitás fölötti nacionalizmus között.⁹

Ernest Gellner a nacionalizmus témájában megkerülhetetlen művében amellett érvel, hogy a nemzetek és a nacionalizmus nem természetes jelenségek, mert nem állandó vonásai az emberi életnek, csak az iparosodástól számíthatók. Vagyis majdhogynem szükségszerű kapcsolatban vannak vele. A nacionalizmus nem egyedüli kihatása az ipari társadalomnak, amit „a reformáció és a nacionalizmus közötti lebilincselően érdekes kapcsolat” is illusztrál. Az írásbeliség hangsúlyozása és a Szentírás-hittel történő támadás a papság monopóliuma ellen, az ezzel járó

⁷ *Nation im Widerspruch* 1999, 25. k.

⁸ ERIKSEN 2008, 19. o.

⁹ Uo. 164. o. Majd: „A nacionalista ideológia olyan etnikai ideológia, amely egy etnikai csoport nevében államra tart igényt.” Ez a meghatározás azonban a norvég szerző szerint három okból lehet problematikus. Először is a nacionalizmus néha olyan polietnikus, etnicitás feletti ideológiában nyilvánulhat meg, „amely a közös kulturális gyökerek helyett a közös állampolgári jogokat hangsúlyozza”, például sok afrikai állam vagy Mauritius esetében. Másodszor bizonyos csoportok a nemzet és az etnikum kategóriáinak szürke zónájában találhatják magukat. Amíg egyesek teljes függetlenséget szeretnének, mások nyelvi vagy egyéb jogokkal is megelégednének az államon belül. „Egy mexikói az Egyesült Államokban etnikai csoporthoz tartozik, de ha visszatér Mexikóba, már a nemzet tagja.” Harmadszor pedig a média és a mindennapok fogalomhasználata nem következetes. Például a volt Szovjetunióról úgy beszéltek, mint amely „104 nemzetet” foglalt magában, de „közülük csak egy maroknyi volt olyan értelemben nemzet, hogy vezetői teljes függetlenséget akarjanak”. Az etnicitás és a nacionalizmus konfliktusa egy alávetett és az uralkodó etnikai csoport konfliktusa is lehet a modern nemzetállam keretei között.

individualizálódás és a mozgékony városi népességhez fűződő kapcsolat – ezek „a reformációt olyan társadalmi jellemzők és attitűdök éllovasává avatják, amelyek aztán modellünk értelmében meghozzák a nacionalizmus korát”.¹⁰

Patrick J. Geary témánk szempontjából szintén fontos művében azt kívánja bemutatni, hogy „valójában sem az európai népek, sem pedig a politikai autonómiához való feltételezett jogaik nem különösebben régiek. A mai Kelet- és Közép-Európában megfigyelhető szuverenitásigény a 19. század találmánya, azé a koré, amely Rousseau és Hegel romantikus politikai filozófiáját ötvözte a „tudományos történetírással és az indoeurópai nyelvészettel, hogy létrehozza az etnikai nacionalizmust”.¹¹

Komoróczy Géza az ókori Mezopotámiára tekintve tárja a nemzetéért aggódó olvasó elé, hogy a népek változása, a nyelvcsere a világ legtermészetesebb dolga. Így az akkádok a Kr. e. 3. évezred második felében vagy utolsó harmadában nem kiirtották a sumérokat, hanem úgy kezdődött a váltás, hogy a sumér családok adtak egyre gyakrabban akkád nevet gyermekeiknek. De már előtte a sumérül beszélő Dél-Mezopotámia is nyelvcsere révén alakult ki. Szerinte sokkal inkább kell etnogenezisről beszélnünk, mint amennyire közös származásról. Ebben a hódítás vagy a bevándorlás csak az egyik tényező; döntő az integráció s ennek nyelvi és egyéb folyamatai, következményei. Az identitásváltás ennek értelmében „többnyire nem dráma”, hanem „valamifajta konfliktusmegoldás; az egyensúlyi állapot megteremtése; valamifajta társadalmi fölemelkedés. Az egyén biztosan annak érzi.” Ezt az értelmezést alkalmazza a „népekre” is, az etnikumok identitásváltása egyéni döntéseket összegez. „»A sírt, hol nemzet sülyyed el« (...) valóban körülveszik a népek. De »gyászkonny« bizony, nincs a szemükben soha.”¹²

¹⁰ GELLNER 2009, 56. kk. Az utószóban (181–229. o.) John Breuilly Gellner nézeteit, a vele kapcsolatos vitákat és válaszait elemezve rámutat: „Gellner azt a nézetét is felülvizsgálta, amely szerint a nemzetek nacionalizmusból fakadó, modern jelenségek. A nemzetnek, úgy tűnik, már a modern kor előtt is voltak változatai. A kulturális sovinizmus modernitás előtti esetei szintén ismertek (pl. az ókori görög városállamokban), még ha ez nem is volt elegendő a politikai egység megteremtéséhez. Gellner nem tagadja, hogy az ókori Izrael a modern korszak előtti nemzetnek tekinthető. A huszitizmus a cseh nemzeti tudat megnyilvánulása volt. A kora újkor központosító államai a nemzeti identitás érzését erősítették; a reformáció korszakának protestantizmusa is nemzeti jegyeket mutatott.” 223. o. A kritikán végigvonul, hogy Gellner alábecsüli az eszmék szerepét. Vö. RING 2004, 9. kk.

¹¹ GEARY 2014, 22. o.

¹² KOMORÓCZY 2011a, 213. kk. Az integrációnak és az etnogenezisnek ezt a szemléletét alkalmazza Izrael népére is: vagyis a kivonulás és a honfoglalás története, de előzményeik családtörténetre szerkesztése is utólagos konstrukció. Uő 2011b.

Teremtés és nép, nemzet

Az Újszövetség az államokat, társadalmi rendszereket és népeket reális adottságnak tekinti, és komolyan számol velük. Ezek azonban önmagukban nem lesznek teológiai reflexió tárgyává, hanem az Ószövetségben megkezdett pályát folytatják. Azaz az újszövetségi szerzők továbbra is magától értetődőnek tartják, hogy ezek részei az Isten által teremtett és fenntartott világnak (ApCsel 14,16). A népek sokaságát azonban nem vezetik vissza Isten teremtő akaratára, és fenntartásukat sem tekintik isteni megbízatásnak. Itt el kell oszlatni egy félreértést ApCsel 17,26–27-tel kapcsolatban: *„Az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtette, hogy lakjon az egész föld színén, meghatározta elrendelt idejüket és lakóhelyük határait, hogy keressék az Istent, hátha kitapinthatják és megtalálhatják...”*

Valójában itt nem a népekről, hanem az emberekről, az egyetlen ősatya leszármazottairól van szó. Nem a népeket, hanem tagjaikat mint embereket vezeti vissza a teremtésre. Nem a népek partikularitásán, hanem az emberiség univerzalitásán van a hangsúly.¹³ Luthert idézve és az előző évi oktatói kötetben megjelent tanulmányomra utalva: *„Hiszem, hogy Isten teremtett engem, minden teremtménnyel együtt.”*¹⁴

Ez kétségtelenül azt is jelenti, hogy az emberiség biológiailag egységes.¹⁵ Biológiai degeneráció persze más élőlényekhez hasonlóan például beltenyészet következtében is előfordul, az erkölcsi és a vele járó kulturális degeneráció pedig „természetes” a bűn alá rekesztett világban, hiszen ezért szorul megváltásra az emberiség. A népek eredete is az egy vérből teremtett emberiség engedetlenségére vezethető vissza (1Móz 11,1–9). Úgy is mondhatjuk, hogy az Úr emiatt teremtett – igen, teremtett – eredetileg valószínűleg nem túl nagyszámú különböző nyelvet, amelyek azután még

¹³ *Nation im Widerspruch* 1999, 79. k.

¹⁴ SZENTPÉTERY 2015.

¹⁵ Többek között a „mitokondriális Éva” és az „Y- (kromoszóma)-Ádám” – a különböző világnézeti háttér és az e háttér miatt adódó nagyságrendi időbeli eltérés ellenére is – ezt mutatja. Az eljárásról lásd pl. CAVALLI-SFORZA 2002, 85–91. o. Rövid, népszerű újabb összefoglalás pl.: Ádám nem ismerte Évát (www.medicalonline.hu/cikk_print/adam_nem_ismerte_evat, 2016. 02. 24.) és az alapjául szolgáló cikk: Tia Ghose: *Genetic 'Adam' and 'Eve' Uncovered* (www.livescience.com/38613-genetic-adam-and-eve-uncovered.html, 2016. 02. 24.). Hangsúlyozzák, hogy nem az első létező modern emberek voltak, hanem csak két szerencsés 1-200 000 éve élt egyén, vagy „Ádám” még régebben. Nem is egy helyen, és nem biztos, hogy éppen egy időben éltek, csak az akkori népességből az ő leszármazási vonaluk mindmáig töretlen maradt. Tegyük hozzá: nehéz elképzelni, hogy az emberiség százezer évekig gyűjtögetett, vándorolt és barlangokban élt, és mintha csak az elmúlt tízezer éven belül tett volna szert jelentős kultúrateremtő képességre. Mindenesetre a rasszizmus azok körében sem szalonképes, akik miközben az ember állati származását vallják, nem győznek elhatárolódni az emberiség elképzelhető maximális egységét hirdető bibliai tanítástól.

jobban szétváltak. Ennyiben, csakis ennyiben és nem többen közelíthetjük a nép, nemzet fogalmát a teremtéshez.

A teremtési rendekről szóló tanításban egyes teológusok megkísérelték, hogy az emberi élet struktúráit a helyes, erkölcsös viselkedés szolgálatába állítsák. A teremtett dolgok rendezettségében találkozunk a teremtő Isten minden emberre érvényes törvényével. Itt többé-kevésbé megkülönböztették egyrészt az Isten által teremtett rendeket mint alapstruktúrákat, másrészt ezek emberi megnyilvánulásait. A kifejezés így kétértelművé válik, és egyrészt az isteni rend, rendelés, másrészt az emberi rendek mint ezen isteni rendelés történeti megvalósulása között hullámozik. Így azután a konkrét emberi rendeket is Isten teremtéseként értékelhették, amelyek kötelezőek az emberre nézve.¹⁶

A problémákat látva például Walter Künneth¹⁷ és Helmut Thielicke¹⁸ teremte-

¹⁶ *Nation im Widerspruch* 1999, 84. o. E felfogás legismertebb képviselője Paul Althaus volt, az ő ide vonatkozó tanítását foglalja össze Theo DIETER: *Das Volk als Schöpfungsordnung bei Paul Althaus*. In: uo. 181–195. o. Teológiai alapgondolata szerint a nép Isten teremtménye és adománya. Mint minden isteni adomány, a nép is létével arra kötelezi tagjait, hogy megőrizték és továbbfejlesszék. Ha nem így tesznek, Isten és önmaguk mint nép ellen vétkeznek. Ezáltal teológiailag igazolható, hogy nemzeti kisebbségek kulturális és nyelvi jogaikért fellépjenek, és hogy például felszabadító háborút lehet viselni gyarmatosítók ellen. Ez a megfontolás úgy-ahogy még elfogadható. Furcsamód Althaus nem igazolja részletesen, hogy miért számítja a népet a teremtési rendekhez. Ha a teremtési rendekre a szükségszerűség jellemző, akkor a nép esetében a szükségszerűségnek egy történeti fogalmát kell igénybe vennie, hiszen az emberek sokáig éltek anélkül, hogy az újkori értelemben vett népek (vagy nemzetek) lettek volna. Teremtési rendként az embernek hűnek kell lennie népéhez. Kérdés azonban, hogy ez közelebbről mit jelent; ezt nem teológiai szempontok határozzák meg, kivéve, ha kifejezetten ellentétes Isten parancsolataival. Az állam normája – Luthertől eltérően – ez a bizonytalan körvonalú népiség (*Volkstum*). A végső probléma, hogy a teremtési rendként való felfogás valójában a rendetlenség növekedését segíti. Lásd uo. 192 kk.

¹⁷ Künneth szerint a bukott világban már nem lehet teremtési rendekről beszélni, mivel a kifejezés azzal az igénnyel léphetne fel, hogy megmutassa, a bukott teremtésben mely rendek felelnek meg az eredeti teremtésnek. A bűneset után csak isteni rendek vannak, hiszen a világ nem csupán a bűn világa, hanem még mindig teremtés. Ezek fenntartási rendek, amelyek megóvják a világot a végső pusztulástól. A fenntartási rendben nem Isten eredeti teremtését ragadjuk meg, de megtapasztaljuk akaratát, hogy a bűn közepette is fenntartja teremtményét. KÜNNETH 1982, 173. k. A bűn és bukás legyőzésének és a teremtés céljához vezetésének fogalma a feltámadási rend. Egyszerre jelenti Isten teremtésének elismerését, restitúcióját és betöltését, valamint Isten fenntartási rendjeinek elismerését, feloldását és beteljesülését. Uo. 175. o.

¹⁸ Thielicke kikel azok ellen, akik a „genuin” lutheri teológia nevében a „természetes rendek”, mint család, nép, faj iránti alávetettséget hangsúlyozták 1934-ben, úgy állítván be ezeket, mintha *csak* Isten munkálkodna bennük és általuk, az emberi bűn pedig nem. THIELICKE 1951, 1626. k., vö. 2144. kk. Egyes eretnek lutheránusok tanítása a teremtési rendekről odáig ment, hogy szerintük „a nép szava Isten szava”. THIELICKE 1955, 832. o. A világ rendjeit, például az államot nem tekinthetjük egyszerűen „teremtési rendeknek”, hanem a Nóéval kötött szövetség alapján szükségrendelkezőknek.

si rendek helyett fenntartási vagy gondviselési rendekről (*Erhaltungsordnungen*) beszél. Vagyis számolnak azzal, hogy Isten rendelései nem sértetlenül léteznek, hanem mindig csak a bukott világ törékenységében. Dietrich Bonhoeffer is isteni fenntartási rendekről, majd megbízatásokról (*Mandaten*) beszélt, amelyekkel a munkában, házasságban, felsőbbtségben és egyházban találkozunk.¹⁹ Ugyanakkor itt is fennáll a veszélye annak, hogy valamely földi adottságnak túlzott méltóságot tulajdonítsunk, hogy a történelmit történelem felettinek tartsuk. A tanulmánykötet szerzői szerint a teremtetési rend mint teológiai kifejezés már csak azért is alkalmatlan arra, hogy ennek alapján beszéljünk teológiailag népről és nemzetről, mert annyira félreérthető, és visszaélésre ad lehetőséget.²⁰

A fenti véleményben megfogalmazott jogos aggodalmat elfogadva hadd állapítsuk meg, hogy aligha van olyan teológiai kifejezés, amelyet ne lehetne félreértelemezni, és amellyel ne lehetne visszaélni. A teológia a szükség vagy a hiány tudománya: ha nem következett volna be törés Isten és ember kapcsolatában, nem lenne rá szükség. Az ember rejtőzött el az Isten elől, mégis annak érzi szükségét, az hiányzik neki a legjobban, hogy a *Deus absconditus* legalább néha-néha „előbújjon”. Ha a teremtetésben rend van – hiszen ennek alapján lehet következtetni a Teremtőre –, és ha az ember Isten képmása, akkor valamilyen teremtetési és nem „csupán” fenntartási rend, rendek léte az emberek életében nem lehet kérdés. A kérdés csak az, hogy mi tekinthető és tekintendő annak. A teremtetési rend mindenképpen viszonyítási alap, még ha nem is lehet róla tökéletes fogalmunk. Hiszen azok is hozzá viszonyítják a jelen világ elrendetlenült rendjét, akik elvetik vagy legalábbis aggályosnak találják a fogalmat.

(*Notverordnungen*) a bukott világ számára. Uo. 1404. o. Habár itt nem az *Erhaltungsordnung* kifejezést használja, nála is ez az értelme.

¹⁹ Bonhoeffer 1Móz 3,21 magyarázatánál beszél arról, hogy bukott világunk minden rendje Isten fenntartási rendje Krisztusra tekintettel, nem teremtetési, hanem fenntartási rend, nem önmagában értékes, hanem egyedül Krisztus által, rá való tekintettel. BONHOEFFER 1955, 113. k. Etikájában fejti ki az isteni mandátumokról, megbízatásokról szóló tanítást. A felsőbbség mandátuma feltételezi a munkáét és a házasságét, amelyek által a teremtő Isten a maga teremtő hatalmát gyakorolja. A jog érvényesítésével és a kard hatalmával a felsőbbség megőrzi a világot Jézus Krisztus számára. Végül pedig az egyház mandátuma arra szolgál, hogy Jézus Krisztust valóságosan megjelenítse az igehirdetésben, az egyházi rendben és a keresztyén életben. BONHOEFFER 1958, 70. kk. (72. k.)

²⁰ *Nation im Widerspruch* 1999, 86. o.

Kétféle kormányzás – egy isteni megbékélés

A Leuenbergi Konkordia (mai GEKE, Európai Protestáns Egyházak Közössége) által kiadott, tömör és jól áttekinthető összefoglalás szerint is a Luthernél szereplő funkcionális meghatározás (a társadalmi rend és az állam feladata az élet fenntartása) a 19. század végén, a 20. század elején ontológiai felfogásba ment át, vagyis állam és nemzet Isten által alapított egységekké lettek. Nem vették figyelembe a történelmi változásoknak való alávetettségüket. Ennek megfelelően a népet mint teremtsébeli egységet sorsközösségnek is tekintették. Aényt, hogy nemzetállami területre korlátozott „népek” nem léteznek, és hogy a nemzetekre tagolódás történelmi fejlemények, emberi döntések következménye, kevésbé vették figyelembe. Különösen német területen volt jellemző a felsőbbség paternalista felfogása, trón és oltár egysége. A felsőbbség isteni rendeltetése mellett fontos volt Luther nyomán a lelki és a világi kormányzás megkülönböztetése. Eközben azonban gyakran szem elöl tévesztették az Isten kétféle kormányzása közötti összefüggést, aminek következményeképpen „öntörvényűséget” tulajdonítottak a világi kormányzásnak.²¹ Hadd jegyezzük meg, úgy tűnik, hogy a kétféle kormányzást – az elválasztásig menően – megkülönböztető tanítás békeidőben elég jól működik, főleg azok számára, akik nem gondolják át mélyebben. Válsághelyzetben viszont annál fontosabb, úgy is mondhatjuk, hogy égetően szükséges az összefüggés meglátása. Jelen sorok írásakor pedig válsághelyzet van...

Joachim Track tulajdonképpen erre mutat rá azzal, hogy szerinte a kétféle kormányzásról szóló tanítás három ponton szorul korrekcióra:

Először is Luther nem látta, hogy a rendek történelmileg sokkal változékonyabbak. Az élet rendjei nem olyan egyszerűen adóttak a teremtséssel, vagy olvashatók ki belőle. Nyilvánvaló, hogy a hatalmi viszonyok és a jog rendje nem nélkülözhető, de a közelebbi, konkrét megjelenés nagyon is a történelmi körülmények függvénye. A felsőbbséghez való viszony is más, hiszen a demokráciában a nép a szuverenitás letéteményese. Ez mindenki felelősségévé teszi a rendet és a felsőbbség működését. – Tegyük hozzá: a demokratikusnak nevezett államokban is döntően a mindenkori érdekcsoportok gondoskodnak a nép (nekik) megfelelő gondolkodásáról. A mostani menekült-/migrációs válság bőven szolgál rá példákkal.

Másodszor Luther az állam feladatának meghatározásakor a rendre helyezi a hangsúlyt. Bár azt is mondja, hogy az állam gondoskodik a jogról, és hogy a béke a legfőbb külső jó, különösen is a paraszttal kapcsolatos vitái azt mutatták meg,

²¹ *Kirche – Volk – Staat – Nation* 2002, 32. k., 121. k.

hogy számára a rend ténye sokkal fontosabb volt a módjánál. Számunkra persze a hogyan sem kevésbé fontos.

Harmadszor pedig Luthernél a viszonyok olyan meghatározása, hogy a személyes felelősség területén (önmagunkért) a Hegyi beszéd szerint élünk, a nyilvános felelősség területén (másokért) pedig a rend fenntartásán tájékozódva, problematikus. Ez a viszonylag statikus kétféle területre rendelés kikapcsolja a megbékélés valóságát a társadalmi és politikai életből, és ennélfogva megfordítva, vagyis a személyes életre nézve nem „reális”. Tényszerűen ez azt jelenti, hogy a társadalmi élet a régi aiónhoz tartozik. Az új aióban megnyíló valóság így nem hatékony a társadalomban, legfeljebb a keresztény diakónia korlátozott formáiban.²² Luther a *Nagy káté* negyedik parancsolathoz fűzött nagyszerű magyarázatában mutatta meg, hogy az emberek együttélésében, a jogban és a politikai felelősségben hogyan talál helyet a megbékélés és szolidaritás iránti készség. Luthernek ezek a megfontolásai azonban a kétféle kormányzásról szóló tanítás későbbi tárgyalásakor többnyire elkerülték a figyelmet. Track szerint tehát Lutherrel szemben, ugyanakkor vele együtt azt kell mondanunk, hogy a megbékélés valóságának az élet minden területén érvényesülnie kell(ene), nem csupán „önmagáért” az egyes embernek.²³

Itt jegyezzük meg, hogy protestáns egyházi vezető látogatása szolgáltatott alkalmat „Európa lelkének” programszerű meghirdetéséhez. Jacques Delors, az Európai Bizottság elnöke (1985–1995, az utolsó nagy formátumú politikus ebben a tisztségben) „lelki kalandnak” nevezte Európát. 1992-ben Klaus Engelhardt badeni püspököt, a német protestáns egyházak (EKD) tanácsának akkori elnökét fogadva felhívást bocsátott ki: „Ha tíz év múlva nem sikerül lelket, lelkeséget adni Európának, a játszmát elveszítettük.” Így indult a „lelket adni Európának” program.²⁴ A Békesség Lelkéből sohasem elég!

²² TRACK 1999, 258 k. Luther Márton: *A világi felsőségről, hogy meddig tartozik neki az ember engedel-mességgel*. In: LUTHER 1906, 363–410. o. *A hegyi beszédéről*, uo. 382 kk., vö. 372. k. *A fejedelmekről* – mutatis mutandis – uo. 394. o.

²³ TRACK 1999. Bár a szerző nem részletezi, hogy a *Nagy káté* magyarázatának pontosan mely részeire gondol, lásd *Az eljárók atyai tisztsége*, *A világi felsőbbtség is Isten eszköze*, *A tisztetlenség társadal-mi következményei* és a *Lelki atyáink megbecsülése* című részeket. LUTHER 1983, 154–158. o. Luther (és Kálvin) világi felsőbbsegről szóló nézeteinek tankönyvszerű, rövid, de alapos és áttekinthető összefoglalását lásd BIRKÁS 2015, 191–204. o.

²⁴ DELORS 2011, 2., 5. o. Lásd SZENTPÉTERY 2012, 89., 91. o.

A nemzet, nemzetünk fontosságáról

A német evangélikus tanulmánykötet is kénytelen megállapítani: a jelzett problémák semmiképpen sem jelentik azt, hogy a keresztények számára a nemzet valósága ne számítana.²⁵ Amennyiben a mai világban a nemzet a társadalmi és állami életet meghatározó és identitást megalapozó tényező, annyiban megkerülhetetlen. Hiszen nem feledhetjük, a bukott világra is érvényes, hogy az emberek által formált és a bűn következményeitől szenvedő világ még mindig Isten világa, és ezért az élet kibontakozásának helye. Ugyanez érvényes a nemzetre mint e világ részére. A kereszténység nem mondhat le arról, hogy komolyan vegye a konkrét valóságot. – Tegyük hozzá: a nemzeti érdekek képviselete egy valóban felelős vezetés által a reformáció tanítása szerint sem elítélendő, még akkor sem, ha az Európai Egyesült Államok hívei oly könnyedén populistának bélyegzik. Valamely nemzet tagjaiként vagyunk, lehetünk európaiak.

Pálnak a keresztények világ iránti magatartásával kapcsolatos útmutatása segíthet: a Krisztus által megszabadított emberek ne vonják ki magukat a világból, hanem ott gyakorolják a szeretetet, ahol élnek (1Kor 7,17–24). Ez értelemszerűen a nemzetre is vonatkozik. Pál és a többi szerző azt a helyet, helyzetet, ahol az egyes keresztények és az egyház található, ebben az értelemben eleve elfogadja. Vagyis nem egy állítólag visszavonhatatlan és megingathatatlan teremtetési rend részeként, hanem Isten által kiutalt helyként, az ő akarata iránti engedelmesség megélésére, annak mércéje alapján (Róm 12,2).

A reformáció Pál etikájának ezt a vezérgondolatát alkalmazta a korabeli három rendre. Nem számol a jövőbeli változásokkal, ezért ma már természetesen szó szerint nem alkalmazható. Alapgondolata azonban annál inkább: a felelősség területe az egyes keresztények életében különböző, és különböző követelményeket támaszt. A követelményeknek nem egyszerűen megfelelni kell, hanem gondos etikai vizsgálattal kikutatni, hogyan lehet nekik hitben és szeretetben eleget tenni, írják a német evangélikus tanulmánykötet szerzői.

A Széchenyinek tulajdonított mondás: nyelvében él a nemzet²⁶ Európának ezen a részén mindenképpen igaz. Például ír vagy skót nyugodtan lehet úgy valaki, hogy nem beszéli a kelta, gael nyelvet. A Kárpát-medencében azonban a nyelvi váltás óhatatlanul a nemzeti hovatartozás megváltozását is jelenti.

Franciaországban az Osztrák-Magyar Monarchia, illetve a történelmi Magyaror-

²⁵ A továbbiakban vö. *Nation im Widerspruch* 1999, 87. kk.

²⁶ Ezt szó szerint nem ő mondta először, hanem Kövály László *Székelyhonról* című munkájában (Kolozsvár, 1842) Laborfalváról szólva. BALÁZS 2005, 84. o.

szág nemzetiségi elvre hivatkozó felosztásának idejére már egyszerűen megoldották az egységes nyelvhasználat problémáját. A 19. századtól az államnyelv kizárólagossá lett az oktatásban, annak ellenére, hogy a lakosság több mint ötven százaléka még az 1860-as években sem tudott franciául. A Habsburg Birodalomban, benne Magyarországon (és tegyük hozzá, Erdélyben is) is a reformáció hatására alapelvnek számított az anyanyelvi iskoláztatás. Az anyanyelvi népiskolák rendszere az esetleges túlkapások ellenére az első világháború végéig fennmaradt.²⁷

Nemes Nagy Ágnes vallomásai megerősítenek abban: ha már nyelvekre kellett tagolódnia az emberiségnek, akkor legalább egy okunk már van rá, hogy Európában értékelni tudjuk hovatartozásunkat:

„A magyar nyelv költészetre kivételesen alkalmas. Hadd támogassam meg ezt a merész meggyőződést egy egyszerű okkal: a magyar nyelv formai-verselési lehetőségeivel. Hadd mondjuk el újra meg újra: ritmikai rendszereink külön-külön meg egymásra hatásukban olyan verselési bőséget hoznak létre, ami másutt Európában nem található. Ami pedig a magyar rímet illeti: az európai (tehát indoeurópai) nyelvek 20. századi, jogosult rímundora csak részben érvényes a mi egészen más szerkezetű nyelvünkre. Nem, még egyáltalán nem játszottunk le mindent, amit a magyar nyelv kottái jelölnek.”²⁸

A reformáció nélkülözhetetlen feladatának tekintette, hogy minél többekkel megértesse Isten igéjét, ezért a nép nyelvén kellett terjesztenie a Szentírást. Bibliafordítások korábban is készültek, de messze nem akkora hatással. Reményik Sándor oly csodálatos tömörséggel foglalja össze Károli Gáspár munkásságát, a Teremtő kommunikációját az ő képét Földünk eme részén hordozó teremtményeivel: „Az

²⁷ RING 2004, 193. o. Előtte megállapítja: Abban, hogy a francia kormányzat nem tulajdonított különösebb fontosságot az elemi iskolák fejlesztésének, az is szerepet játszott, hogy a plébániák sűrűsége és a városi önkormányzatok gazdagsága sokak alapfokú oktatását tette lehetővé. (Uo.)

²⁸ NEMES NAGY 1989a, 95. o. Sőt a rímkészletet illetően még tovább megy:

„Azt mondja nekem a kiváló francia költő. »Itt van a maga versének első sora franciául. Ha azt kívánja, hogy a továbbiakban formahíven fordítsam, leírom mellé az összes francia rímlehetőséget. Van vagy öt darab. Nézze. Lehet, hogy egy, legfeljebb kettő nem jut eszembe. De edzett, régi költő vagyok, belenyugodhat, hogy sokkal több nincsen. Melyikhez igazítsam a második verssort? Válasszon.« – Megtekintettem a rímlehetőségeket, és megkértem szépen a költőt, hogy fordítsa versemet rímtelenül.

Okultam. Jobban megtanultam, mint valaha bármiből, hogy mit jelent a magyar nyelv ragozó mi-volta. Hogy mit jelent egy nyelvben az a sok, áldott rag, amely szüntelenül változtatja a szóvéget, tehát a rímlehetőséget is. Megértettem az európai, indoeurópai nagy nyelvek rímfáradtságát, s megértettem, hogy agglutináló nyelvünk rímkészlete gyakorlatilag kimeríthetetlen.” *Magyar líra a világban*. NEMES NAGY 1989b, 100. k.

örök Isten beszél – magyarul.”²⁹ Miért ne beszéljen nyelvünkön is minél tovább, egészen az utolsó napig?

* * *

Összefoglalásul elmondhatjuk: ha a nép, nemzet nem is tartozik az eredeti teremtés rendjéhez, a jelen világ rendjében – mindenféle európai és világmegváltó társadalommérnöki „projekt” ellenére – belátható időn belül nem nélkülözhető. (Miközben napról napra kérdésesebb, hogy mennyi idő a „belátható”.) Akkor sem, ha a nemzet és a nemzetállam történelmi kategóriaként jelenlegi formájában mindössze két-két és fél évszázados képződmény, vagy sokszor még annyi sem. Csak – identitásunk minden más tényezőjéhez, például a reformációhoz hasonlóan – helyén kell kezelnünk. Vagyis más népek, nemzetek és más keresztények minél alaposabb megismerésének és megértésének vágya közben sem kell feladnunk értékeinket. Akkor mások értékeit is jobban meg tudjuk becsülni.

Irodalomjegyzék

- BALÁZS Géza: Anyanyelv-művelés. *Valóság*, XLVIII. évf. 2005. 5. sz. 83–98. o.
- BIRKÁS Antal: Kell-e állam? Államelméletek, szociális biztonság, erőszak és kriminalitás, halálbüntetés, menekültek. In: Békefy Lajos – Birkás Antal (szerk.): *Napjaink dilemmái – protestáns válaszok. Szociáletikai kézikönyv mindenkinek*. Gondolat Kiadói Kör, 2015. 189–216. o.
- BONHOEFFER, Dietrich: *Ethik. Zusammengestellt und herausgegeben von Eberhard Bethge*. 4. kiad. Chr. Kaiser Verlag, München, 1958.
- BONHOEFFER, Dietrich: *Schöpfung und Fall. Theologische Auslegung von Genesis 1 bis 3*. 3. kiad. Chr. Kaiser Verlag, München, 1955.
- CAVALLI-SFORZA, Luigi Luca: *Genetikai átjáró*. HVG Könyvek, Budapest, 2002.
- DELORS, Jacques: *L'Europe, une aventure spirituelle*. Séance solennelle de rentrée universitaire. Institut Catholique de Paris. 2011. november 24. http://www.institutdelors.eu/media/2011_11_24_dhc_jd_institut_catholique.pdf. (Megtekintés: 2016. április 12.)
- ERIKSEN, Thomas Hylland: *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai perspektívák*. Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 2008.
- GEARY, Patrick J.: *A nemzetek mítosza. Európa népeinek születése a középkorban*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2014.
- GELLNER, Ernest: *A nemzetek és a nacionalizmus*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009.
- HERDER, Johann Gottfried: Az emberiség természettörténetének alapjairól. 4. In: uő: *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 562–568. o.

²⁹ Reményik Sándor: *A fordító. Károli Gáspár emlékezetének*. A vers utolsó sora.

- Kirche – Volk – Staat – Nation. Ein Beitrag zu einem schwierigen Verhältnis. Beratungsergebnis der Regionalgruppe der Leuenberger Kirchengemeinschaft Süd- und Südosteuropa. / Church – People – State – Nation. A Protestant Contribution on a Difficult Relationship. Report of the Discussion in the South and Southeast Europe Regional Group of the Leuenberg Church Fellowship.* Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main, 2002.
- KOMORÓCZY Géza: Meddig él egy nemzet? Nemzeti identitásvitáinkhoz: egy másként gondolkodó nézetei az ókori Keletről. Szűcs Jenő in memoriam. Előadás a müncheni egyetemen 1987. február 20-án. In: uő: *Meddig él egy nemzet? A nemzet történeti látószögei.* Kalligram, Pozsony, 2011a. 201–242. o.
- KOMORÓCZY Géza: A zsidók: nép és ethnikum fogalmáról. Előadás a IX. (Magyar) Ókortudományi Konferencia záró ülésén (Pécs, 2010. május 22.). In: uő: *Meddig él egy nemzet? A nemzet történeti látószögei.* Kalligram, Pozsony, 2011b. 142–153. o.
- KÜNNETH, Walter: *Theologie der Auferstehung.* 6. kiad. Brunnen Verlag, Gießen, 1982.
- LUTHER Márton: *D. Luther Márton művei.* 3. köt. Szerk. Masznyik Endre. Pozsony, 1906.
- LUTHER Márton: *Luther Márton négy hitvallása.* A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1983.
- MEINECKE, Friedrich: *Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates.* 7. kiad. Verlag von R. Oldenbourg, München–Berlin 1928.
- Nation im Widerspruch. Aspekte und Perspektiven aus lutherischer Sicht heute. Eine Studie des Ökumenischen Studienausschusses der VELKD und des DNK/LWB.* Kiad. Helmut Edelmann – Niels Hasselmann. Chr. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1999.
- NEMES NAGY Ágnes: A magyar nyelv dicsérete. In: uő: *Szó és szótlanság. Összegyűjtött esszék I.* Magvető, Budapest, 1989a. 93–96. o.
- NEMES NAGY Ágnes: Magyar líra a világban. In: uő: *Szó és szótlanság. Összegyűjtött esszék I.* Magvető, Budapest, 1989b. 97–101. o.
- READING, Viviane: *Miért van most szükségünk az Európai Egyesült Államokra?* Passau, 2012. november 8. http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-796.hu.htm#. (Megtekintés: 2016. február 24.)
- RING Éva: *Államnemzet és kultúrnemzet válaszütaján.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2004.
- SZENTPÉTERY Péter: Az Európai Unió története, szervezete és „Európa lelke”. In: *A Trianon-seb gyógyulása felé.* Budapest, 2012. (Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 23.) 78–92. o.
- SZENTPÉTERY Péter: „Hiszem, hogy Isten teremtett engem, minden teremtménnyel együtt”. Miért fontos most és mindörökké a teremtéshit? In: *Reformáció és oktatás.* Szerk. Szabó Lajos. Luther Kiadó, Budapest, 2015. 123–131. o.
- THIELICKE, Helmut: *Theologische Ethik I.* J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1951.
- THIELICKE, Helmut: *Theologische Ethik II/1.* J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1955.
- TRACK, Joachim: Nation in lutherischer Sicht. Schritte zu einer sozialetischen Urteilsbildung. In: *Nation im Widerspruch. Aspekte und Perspektiven aus lutherischer Sicht heute. Eine Studie des Ökumenischen Studienausschusses der VELKD und des DNK/LWB.* Kiad. Helmut Edelmann – Niels Hasselmann. Chr. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1999. 245–267. o.